

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА»

Н.В. Шихненко, магістрантка педагогічного факультету

В.М. Теслюк, кандидат психологічних наук

Зосереджено увагу на психолого-педагогічних аспектах, що зумовлюють методику і техніку оптимальності лекційного заняття. Описано техніку організації студентів на лекції. Підкреслено значення зовнішності викладача, його мовної культури, техніки мовлення у забезпеченні успішності лекції.

Психолого-педагогічні вимоги, лекція, мовна культура, техніка мовлення, викладач.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розмаїття форм і методів організації навчального процесу, застосування інноваційних освітніх технологій у вищій школі, пошуки альтернативних шляхів передачі знань не змогли вплинути на фундаментальність лекційно-семінарської форми організації занять, що в абсолютній більшості ВНЗ залишається провідною.

На сучасному етапі лекція - організаційна форма навчання - специфічний спосіб взаємодії викладача і слухачів (студентів), у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню вище зазначеної організаційної форми навчання присвячені праці: А. Алексюка, Н. Борисова, А. Вербицького, Т. Галушко, А. Дьоміна, З. Курлянда, П. Лузана, В.Манька, А. Столяренка, М.Фіцули, В. Фокіна, А. Хуторського та ін.

Мета статті – висвітлити психолого-педагогічні вимоги до проведення лекцій у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Методика і техніка проведення лекції потребують вирішення багатьох різноманітних питань. Професор А. Алексюк виокремлює такі моменти: структура лекції; лектор як викладач; лектор як вихователь; лектор як учений-дослідник; уміння лектора науково й водночас у доступній формі викласти зміст лекції; уміння лектора, використовуючи наочність, ТЗН, забезпечити міцні знання студентів, викликати в них інтерес до науки, активізувати їхню пізнавальну діяльність; уміння встановлювати контакт із аудиторією; стилістика мовлення, манера поведінки, організація студентів; стиль спілкування та ін. [1].

Зупинимося на психолого-педагогічних аспектах, які мають зумовлювати методику і техніку оптимальності лекційного дійства.

Викладач має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції. Варто виявляти своєрідний педагогічний педантизм: починати лекцію через одну хвилину після дзвінка, забороняти студентам (та й будь-кому іншому) заходити до аудиторії після початку лекції. Перед входом до аудиторії треба зупинитися на кілька секунд перед дверима, надати своїй постаті й виразу обличчя впевненості, діловитості (ви йдете для виконання важливої роботи, в успіху якої повністю впевнені). Портфель, папку, книги треба тримати у правій руці, двері відкривати лівою рукою, щоб з'явитися в аудиторії обличчям до студентів; лівою рукою слід прикрити за собою двері і впевненою ходою пройти до свого робочого місця. Треба зупинитися, уважно, з виразом приємності на обличчі (я радий зустрічі з вами), подивитися на студентську аудиторію, охопивши поглядом усіх присутніх. Студенти мають вітати викладача стоячи. Викладач вітається, запрошує сісти. Студентам немає потреби у відповідь щось промовляти хором чи індивідуально. Вони привітали педагога, піднявшись за робочими місцями.

Неабияке значення має зовнішність викладача: одяг, взуття, зачіска, біжутерія та ін. Педагог приходить в аудиторію для виконання важливої функції. Тому одяг має бути функціонально доцільним: не повинен заважати діям (писати на дошці, працювати з обладнанням, ходити по аудиторії), відволікати студентів від змісту лекції. Особлива вишуканість одягу, взуття, химерність зачіски, надмірний макіяж, нагромадженість біжутерії мимоволі будуть відволікати слухачів від зосередженості над дидактичним матеріалом. Неохайна зовнішність викладача також справляє негативне враження, формує у студентів почуття негативізму, навіть відрази як до його зовнішності, так і діяльності. Викладач постійно має тримати себе на рівні належної культури в одязі, зовнішності, використанні додаткових атрибутів, бути взірцем для студентів [4].

Перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Напередодні лекції студенти займалися різними видами діяльності (їхали в транспорті, брали участь у спортивних змаганнях, працювали в бібліотеці, розв'язували побутові проблеми та ін.) і не цілком готові до сприймання навчального матеріалу. Треба «включити» їх у потрібну діяльність, «настроїти» відповідні центри кори головного мозку на конкретну «мисленнєву хвилю» (математичну, педагогічну, історичну). Постановка викладачем цікавих запитань сприяє гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від раніше діючих подразників і допомагає думати в бажаному напрямку. Наприклад, на початку лекції з дисципліни «Соціальна педагогіка», в якій будуть розглядатися проблеми методів виховання, педагог, може звернутися до студентів із інформацією про побачене ним: «Щойно

їхав у тролейбусі. У салон зайшла молода мама з донькою 4-5 років. Усі місця були зайняті. Донька потягла маму до зайнятих сидінь і почала канючити: «Хочу сісти! Хочу сісти!» Мама щось тихенько говорила їй, але та не вгамовувалась і вже кричала «Хочу сісти!» Старенька жінка, біля якої стояла і лементувала дівчинка, піднялася і поступилася місцем. Дівчинка впевнено сіла на сидіння, але раптом почала вимагати: «Хочу біля вікна сидіти! Отам хочу», показуючи на місце, де сидів немолодий чоловік. Пасажири почали обговорювати ситуацію. Мама, ніяковіючи, потягла доньку в другий кінець тролейбуса, але їй звідти було чути лемент дівчинки: «Хочу сісти!». Викладач ставить запитання: «Як би діяли ви у цій ситуації, коли б були мамою (татом)?» Розпочинається дискусія, висловлюються різні думки. Студенти уже «налаштовані на відповідну хвилю».

Доцільно також вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції.

Необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з вузловими питаннями, які будуть розглянуті; повідомити студентам список наукової літератури з коментарями про методику використання різних джерел. У кожній темі навчальної дисципліни розкривається сутність нових наукових понять, які є базовими, визначальними у розумінні сутності явищ і процесів. Але нерідко трапляється, що і в навчальних посібниках, і в змісті лекцій мова йде про ці поняття, їх сутність, але на них не акцентується увага і вони губляться в загальному потоці інформації. Тому важливо виділити ці поняття як базові.

Лекція, як дидактичне дійство, повинна мати логічно вмотивовану структуру. Викладаючи зміст лекції, лектор відповідно до означеного плану має поетапно назвати питання, що розглядаються, чітко розкрити їх зміст, після завершення робити короткі висновки і, забезпечуючи логічний зв'язок, перейти до наступного питання. Це допомагає студентам краще усвідомлювати зміст навчального матеріалу кожного питання, бачити структуру лекції в цілому [3].

Ефективність лекції як форми навчання значно зростає, коли викладач використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова. Такі засоби розвивають образне мислення, просторове уявлення шляхом включення в дію зорової пам'яті, першої сигнальної системи структури сприймання. Це, у свою чергу, сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу [4].

Важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. У цьому плані необхідно виділити кілька аспектів.

Стилістичні особливості мовлення. Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Разом із тим у мові лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів. Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру. Речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою. Фрази мають бути виразними, образними. Якщо у мові лектора переважають довгі речення, складні синтаксичні конструкції, на слух вони сприймаються важко, студенти швидко стомлюються, увага послаблюється. Важливу роль у побудові синтаксичних конструкцій відіграють сполучні слова і речення. Тут найчастіше використовуються слова і вирази: «розглянемо», «зупинимось», «зверніть увагу», «візьмемо», «таким чином» тощо. Вони відіграють роль апелятивів (звернень), допомагають студентам заглиблюватись у сутність почутого.

Правильність мови. Правильність мови визначається її відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм викликає внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання норм мови — складова педагогічної культури викладача. Мова педагога — не лише засіб висловлення думок, а й взірець формування мовленнєвої культури студентів.

Викладач має добре знати основні правила граматики мови, якою він читає лекції, постійно стежити за дотриманням правил орфографії і пунктуації. Складовою частиною мовленнєвої культури є дотримання правил орфоєпії, розумне використання лексичного багатства мови.

Особливої уваги потребує вживання слів, які прийшли в нашу мову в останні десятиліття. Не доцільно вживати іншомовні слова, відповідники яких є в українській мові («електорат», «консенсус», «конфронтація», «дефолт», «омбудсмен», «легітимний» тощо). Якщо треба ввести в обіг нове наукове поняття, наприклад «клонування», то необхідно пояснити його сутність, починаючи з етимології. Коли в українській мові є відповідне слово, яке зрозуміле для всіх, то немає потреби заради моди вживати іншомовне [3].

Лаконічність мови. Важливо турбуватися про зрозумілість, стиль (стислий, короткий, виразний), уникати багатослів'я, за яким важко побачити, відчувати головну думку. Необхідно домагатися ясності мови. Прагнення до ясності, зрозумілості мовлення, мобілізація для цього мовних, логічних, фразеологічних засобів мають вирізняти педагога-лектора. Уміти сказати про складні явища, процеси, наукові теорії коротко, ясно, зрозуміло — важливий компонент педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника.

Критерієм ясності, точності висловлювання є відповідність його предмета мовлення; точність мовлення має бути спрямована на досягнення задуму лектора.

Точність, виразність мовлення залежить передусім від того, наскільки глибоко і ґрунтовно педагог засвоїв предмет своєї лекції. Якщо цього немає, то з'являється звернення до багатослів'я, мовної, логічної і смислової плутанини.

Емоційність мовлення. Як уже згадувалося, академічна лекція не повинна бути позбавлена експресивності. Експресія (лат. *expressio* — тиснення, вираження, висловлення, від *ex*ргіто — витискаю; ясно вимовляю, висловлюю) — виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань. Експресивна мова лектора викликає певні емоції у студентів і надає мовленню емоційності, виразності, спонукає до емоційного збудження слухачів. Усе це сприяє підвищенню якості засвоєння навчального матеріалу. Є багато прийомів, використовуючи які, можна досягти експресивності мовлення, емоційності, дійового впливу на аудиторію. Поряд із прийомами стилістики у лекційному мовленні позитивну роль можуть відігравати лексичні засоби. Це — вживання троп (від гр. *tropos* — зворот) — слово чи вислів, ужиті в переносному значенні. До троп належать метафора, метонімія, алегорія, гіпербола, літота. Усі ці лексичні засоби роблять мовлення більш яскравим, образним, динамічним, емоційним [4].

Важливою передумовою формування мовленнєвої культури викладача є володіння технікою мовлення. По-перше, педагог має досконало знати побудову голосового апарата, фізіологічні особливості його функціонування, догляд за ним. По-друге, розрізняти типи дихання (фізіологічне і фонаційне) та види дихання (ключичне, реберне, діафрагмальне). По-третьє, володіти технікою дихання. По-четверте, уміти структурувати текст, виділяти наголоси (орфографічний, логічний), розрізняти мовленнєві паузи (психологічну, логічну, гастрольну, повітряну).

У процесі читання лекції необхідно дбати про польотність голосу лектора, щоб він поширювався на всю аудиторію. Звуки мають «летіти» на рівні голів студентів. Якщо їх політ здійснюватиметься на рівні робочих столів, вони будуть гаситися меблями; вище — губитимуться десь під стелею.

Сила і тональність голосу залежать від кількості студентів в аудиторії. Протягом лекції сила і тональність мають змінюватися. З метою акцентування уваги студентів на важливості окремих наукових положень силу голосу необхідно збільшувати, тональність змінювати, щоб скеровувати увагу слухачів у потрібному напрямі. Монотонність мовлення лектора стомлює студентів.

Висновки. Таким чином, лекція у вищій школі — це відповідальне багатоаспектне педагогічне дійство. Академічна лекція має нести в собі не лише інформаційний, змістовий потенціал, а й соціально-педагогічний. Останнє вимагає від викладача високої педагогічної культури і професійної майстерності.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є аналіз та дослідження психолого-педагогічних умов забезпечення успішності вузівської лекції.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України / А.М. Алексюк. – К. : Либідь. 1998. – 560 с.
2. Закон України «Про вищу освіту». – К. : Наукметодцентр аграрної освіти, 2002. – 69 с.
3. Лузан П.Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі : навч. посіб./ П.Г. Лузан. – К. : Аграрна освіта, 2003. – 224 с.
4. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / за ред. О.Г. Мороза. — К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 232 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб./ М.М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 352 с.

В статье сосредоточено внимание на психолого-педагогических аспектах, которые обуславливают методику и технику оптимальности лекционного занятия. Описано технику организации студентов на лекции. Подчеркнуто значение внешности преподавателя, его речевой культуры, техники речи в обеспечении успешности лекции.

Психолого-педагогические требования, лекция, речевая культура, техника речи, преподаватель.

The article focuses on psychological and educational aspects cause that methods and techniques of optimality lecture classes. We describe the technique of students in lectures. The importance of appearance teacher, his language culture, speech technology to ensure the success of lectures.

Psychological, educational requirements, lecture, language culture, speech technology, the teacher.

УДК 378.147

**ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ФАХІВЦЯМИ НЕІНЖЕНЕРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

***А.А. Каленський, кандидат педагогічних наук
І.М. Мараховський, магістр***